

بسم الله الرحمن الرحيم

يَا مَنْ يَعْلَمُ مُرَادَ الْمُرِيدِينَ

سرشناسه: موحدي راد، مسلم، ۱۳۷۱-
 عنوان و نام پديدآور: سلامت معنوي در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها / مؤلف مسلم موحدي راد.
 مشخصات نشر: قم: مؤسسه فرهنگي هنري اخلاق و تربيت نبوي قم، انتشارات اخلاق و تربيت، ۱۴۰۱.
 مشخصات ظاهري: ۲۴۰ ص. ؛ ۱۷ × ۲۴ س.م.
 شابک: ۹۷۸ - ۶۲۲ - ۹۲۶۸۱ - ۲ - ۴
 وضعيت فهرست نويسي: فيپا
 يادداشت: کتابنامه: ص. [۲۱۳] - ۲۳۹.
 موضوع: خانواده‌ها -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 Families -- Religious aspects -- Islam
 بهداشت روانی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 Mental health -- Religious aspects -- Islam
 زندگي معنوي -- اسلام
 Spiritual life -- Islam
 زندگي معنوي -- جنبه‌های قرآني
 Spiritual life -- Qur'anic teaching
 رده‌بندی کنگره: BP۲۳۰/۱۷
 رده‌بندی ديويي: ۲۹۷/۴۸۳۱
 شماره کتابشناسي ملی: ۸۹۹۳۱۸۵

WWW.EAEP.IR

سلامت معنوي در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها

مؤلف: مسلم موحدي راد
 ناشر: انتشارات اخلاق و تربيت
 ويراستار: مجيد فضل اللهی
 صفحه‌آرا: ابراهيم همایي
 طراح جلد: سيد محمد باقر داودي
 نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۱
 شمارگان: ۱۰۰ نسخه
 شماره مسلسل انتشار: ۱۳
 شماره مسلسل چاپ اول: ۱۲



انتشارات اخلاق و تربيت
 وابسته به مؤسسه فرهنگي هنري اخلاق و تربيت نبوي قم

تمامي حقوق نشر مکتوب و الکترونيک اثر متعلق به ناشر است

قم، بلوار شهيد صدوقي، خيابان شهيد شهبازي، پلاک ۱۳

مؤسسه آموزش عالي اخلاق و تربيت

تلفن: ۰۲۵-۳۲۹۳۵۰۷۸ داخلی ۱۶۳

همراه: ۰۹۹۴۱۱۸۷۷۲۷

اخلاق بهک



قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت



انتشارات اخلاق و تربیت

وابسته به مؤسسه فرهنگی هنری اخلاق و تربیت نبوی قم

سلامت معنوی در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها

مسلم موحدی‌راد

سال ۱۴۰۱

اخلاق پوهک



قطب‌نمای مسیر اخلاق و تربیت

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۱
مقدمه	۱۳

فصل اول خانواده

تعریف خانواده.....	۱۷
جایگاه و اهمیت خانواده.....	۱۸
معیارهای خانواده سالم در روان‌شناسی	۱۸
معیارهای خانواده ناسالم در روان‌شناسی	۱۹
عوامل‌های تحکیم خانواده بر اساس آیه‌ها و روایت‌ها	۲۱
الف- عوامل‌های مربوط به زن و مرد پیش از ازدواج.....	۲۱
(۱) انتخاب همسر بر اساس معیارهای مکتبی	۲۱
(۲) ازدواج با انگیزه الهی	۲۲
ب- عوامل‌های مربوط به زن و مرد پس از ازدواج.....	۲۲
(۱) ابراز محبت	۲۲
(۲) حسن خُلق	۲۴
(۳) رعایت حقوق متقابل.....	۲۴

۲۶	خدمت به یکدیگر.....
۲۷	تغافل و چشم‌پوشی.....
۲۸	قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی.....
۲۸	رازداری.....
۲۹	جذابیت.....
۳۰	مهمانی و ضیافت.....
۳۰	آسیب‌های خانواده در آیه‌ها و روایت‌ها.....
۳۱	نبود بلوغ شناختی و هوشی در همسران.....
۳۱	جدال و بگومگو.....
۳۲	آزار و اذیت.....
۳۳	خیانت.....
۳۴	گناه و نبود سلامت معنوی در میان اعضای خانواده.....

فصل دوم

سلامت معنوی در خانواده

۳۷	سلامت در روان‌شناسی و معارف اسلامی.....
۳۷	پیشینه تعریف سلامت.....
۳۸	معناشناسی سلامت از دیدگاه آیه‌ها و روایت‌ها.....
۴۰	معنویت در روان‌شناسی و معارف اسلامی.....
۴۰	معنای معنویت در نگاه روان‌شناسی.....
۴۴	معنای معنویت در معارف اسلامی.....
۴۶	سلامت معنوی در روان‌شناسی و معارف اسلامی.....
۴۷	سلامت معنوی در روان‌شناسی.....
۴۸	سلامت معنوی در معارف اسلامی.....
۵۰	مؤلفه‌های سلامت معنوی در روان‌شناسی.....
۵۱	مؤلفه‌های سلامت معنوی در معارف اسلامی.....



سلامت معنوی در خانواده.....	۵۶
معنای سلامت معنوی خانواده.....	۵۶
پیشینه سلامت معنوی خانواده.....	۵۶
اهمیت و اثرهای سلامت معنوی در خانواده.....	۵۹

فصل سوم

راهکارهای شناختی سلامت معنوی خانواده از دیدگاه آیه‌ها و روایت‌ها

درآمد.....	۶۳
الف- راهکارهای شناختی مرتبط با خدا (مذهب).....	۶۴
۱) ارتقای معرفت در مورد خدای متعال، در میان اعضای خانواده.....	۶۵
۲) ارتقای معرفت در مورد پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم‌السلام در میان اعضای خانواده.....	۶۷
۳) ارتقای شناخت از هدف آفرینش، زندگی و تشکیل خانواده، در اعضای خانواده.....	۶۹
هدف‌های تشکیل خانواده (در متون دینی).....	۷۰
آرامش.....	۷۰
به‌دست آوردن درجه‌های معنوی.....	۷۱
به‌دست آوردن رضایت خدای متعال.....	۷۱
تولید مثل.....	۷۲
انتشار آرمان توحید.....	۷۲
۴) ارتقای شناخت در مورد مرگ و قیامت و یادآوری آن به اعضای خانواده.....	۷۳
یادآوری در کمین بودن و ناگهانی بودن رسیدن مرگ.....	۷۴
ترسیم وضعیت مردگان پس از مرگ.....	۷۴
۵) ارتقای روحیه توکل به خدای متعال در اعضای خانواده.....	۷۵
توکل به خدا در به دست آوردن رزق و روزی.....	۷۶
درس توکل به خدا به فرزندان.....	۷۶
۶) ارتقای روحیه راضی بودن به قضا و قدر الهی، در اعضای خانواده.....	۷۷
۷) ارتقای روحیه امیدواری به رحمت و رأفت الهی، در اعضای خانواده.....	۷۹

- ۸۲..... محاسبه نفس و مراقبه داشتن اعضای خانواده.
- ب- راهکارهای شناختی مرتبط با خود ۸۷
- ۱) ارتقای روحیه عزت نفس در اعضای خانواده ۸۷
- ۲) ارتقای هوش معنوی اعضای خانواده ۹۰
- ۳) بازیابی هویت اعضای خانواده ۹۳
- ج- راهکارهای شناختی مرتبط با محیط ۹۶
- ۱) ارتقای نگرش مثبت به خانواده در میان اعضای خانواده ۹۶
- ۲) ارتقای وظیفه‌محوری (توجه به وظیفه) در میان اعضای خانواده ۹۸
- ۳) ارتقای حق باوری و حق سالاری در میان اعضای خانواده ۱۰۰
- ۴) ارتقای آگاهی از بیماری‌های معنوی و پرهیز از آن‌ها ۱۰۲

فصل چهارم

راهکارهای عاطفی سلامت معنوی خانواده از دیدگاه آیه‌ها و روایت‌ها

- درآمد ۱۰۵
- الف- راهکارهای عاطفی مرتبط با خدا (مذهب) ۱۰۶
- ۱) سفارش خانواده به دوست داشتن آخرت و اهل آن و ناخوش داشتن دنیا و اهل آن ... ۱۰۶
- ۲) گریه کردن در مناجات ۱۰۸
- ۳) ایجاد شوق و ترس در مورد پاداش و عذاب الهی، در اعضای خانواده ۱۱۳
- ب- راهکارهای عاطفی مرتبط با خود و محیط ۱۱۶
- ۱) تقویت حال مثبت اعضای خانواده ۱۱۶
- ۲) ایجاد حالت نشاط و شادی در اعضای خانواده ۱۱۸
- ۳) دوست داشتن و محبت کردن در خانواده بخاطر کسب رضایت خدای متعال ... ۱۲۳

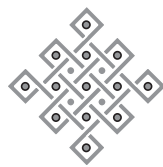
فصل پنجم

راهکارهای رفتاری سلامت معنوی خانواده از دیدگاه آیات و روایات

- درآمد ۱۲۹



- الف- راهکارهای رفتاری مرتبط با خدا (مذهب)..... ۱۲۹
- ۱) انجام عبادت‌ها و مناسک مذهبی..... ۱۲۹
- ۲) انس با قرآن (حفظ کردن، خواندن، شنیدن و نگاه کردن به قرآن)..... ۱۳۴
- ۳) راز و نیاز با خدای متعال (دعا)..... ۱۳۸
- ۴) رعایت اخلاق پسندیده..... ۱۴۴
- صبر و استقامت داشتن (تاب‌آوری) اعضای خانواده در برابر مشکل‌ها..... ۱۴۶
- تغافل، مدارا و خویش‌داری اعضای خانواده در ارتباط با یکدیگر..... ۱۵۲
- عفو و گذشت از خطاها و اشتباه‌های یکدیگر..... ۱۵۸
- وفای به عهد اعضای خانواده در ارتباط با یکدیگر..... ۱۶۳
- شکر و سپاسگزاری اعضای خانواده از تلاش‌های یکدیگر..... ۱۶۷
- حامی بودن اعضای خانواده در ارتباط با یکدیگر..... ۱۷۲
- ب- راهکارهای رفتاری مرتبط با خود..... ۱۷۸
- ۱) مدیریت وقت و برنامه‌ریزی..... ۱۷۸
- ۲) توجه به سلامت جسم..... ۱۸۱
- ۳) پرهیز از پرخوری..... ۱۸۴
- ۴) مطالعه سیره و زندگانی افراد دارا و بدون سلامت معنوی، برای پند گرفتن..... ۱۸۸
- ۵) تفریح و نشاط..... ۱۹۱
- ج- راهکارهای رفتاری مرتبط با محیط..... ۱۹۴
- ۱) توجه و تلاش اعضای خانواده به زیبایی خود و محیط خانه..... ۱۹۴
- ۲) انفاق به نیازمندان و هم‌نشینی با ایشان..... ۱۹۸
- ۳) هم‌نشینی اعضای خانواده با افراد دارای سلامت معنوی..... ۲۰۱
- ۴) حضور در مکان‌ها و جلسه‌های مذهبی..... ۲۰۴
- فهرست منابع..... ۲۱۳



پیش‌گفتار

آموزه‌های اسلامی فرصت زندگی خوب و متعالی را برای انسان‌ها ایجاد کرده است. در طول تاریخ، اسلام‌شناسان بسیاری در راه تبیین آموزه‌های اسلامی، متناسب با نیازهای جامعه تلاش کردند. با این وجود انقلاب اسلامی، فرصت ویژه‌ای را در اختیار دانشمندان علوم اسلامی قرار داد تا آموزه‌های ناب را از دریای معارف قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام استخراج کنند و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهند. در این راستا یکی از مهم‌ترین عرصه‌ها، تدوین و ترویج علوم انسانی با رویکرد اسلامی است و امروزه بسیاری از دانشمندان و اسلام‌شناسان دغدغه تدوین علوم انسانی با رویکرد اسلامی دارند.

مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت بیش از یک دهه است که در راستای توسعه اخلاق و روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی، فعالیت‌های مستمر آموزشی و پژوهشی دارد. در این بستر، با همت اساتید، پژوهشگران و دانش‌پژوهان، پژوهش‌های بنیادین و کاربردی بسیاری در جهت توسعه اخلاق، روان‌شناسی و مشاوره با رویکرد اسلامی انجام شده است. مؤسسه اخلاق و تربیت در نظر دارد این آثار را به زیور طبع آراسته و در اختیار جامعه علمی و عموم مردم قرار دهد.

کتاب پیش‌رو، با عنوان **سلامت معنوی در خانواده، مؤلفه‌ها و راهکارها** نمونه‌ای از این آثار است که با تلاش پژوهشگر ارجمند آقای مسلم موحدی راد نگارش یافته است.

نویسنده، این کتاب را با هدف ارتقای سلامت معنوی اعضای خانواده و با بررسی آیات و روایات در این موضوع تدوین نموده است. همچنین مؤلفه‌های سلامت معنوی خانواده و راهکارهای ارتقای آن را بر اساس آموزه‌های اسلامی پیشنهاد داده است. معاونت پژوهش، توفیق روزافزون نویسنده محترم این اثر را از خداوند متعال خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت

مقدمه

خانواده، نخستین نهاد اجتماعی است که فرد در آن به عرصه زندگی پا می‌گذارد و نخستین پایه‌های تربیت و تعلیم در آن گذارده می‌شود.^۱ داشتن توانمندی و سلامت در زندگی اجتماعی، و در نتیجه، بهره‌وری یک جامعه، تا اندازه زیادی از خانواده تأثیر می‌پذیرد. انسان‌های سالم و رشدیافته در خانواده‌های سالم پرورش می‌یابند، و آسیب‌های اجتماعی گوناگون از خانواده ناسالم نشأت می‌گیرد.^۲

برای استحکام و پایداری خانواده، مؤلفه‌های گوناگونی وجود دارد؛ برای نمونه، می‌توان به باورهای دینی،^۳ امنیت، اخلاق و بهداشت^۴ اشاره کرد. یکی از مهم‌ترین این مؤلفه‌ها، سلامت معنوی است.^۵ برطبق تعریف سازمان جهانی بهداشت، سلامت، حالتی است که از رفاه کامل جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی تشکیل می‌شود و تنها، نبودن بیماری و نقص عضو، نیست؛^۶ بنا بر این تعریف از سلامت، خود سلامت دارای قسم‌هایی است که عبارت است از: سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی.

۱. زارع، ناصر و همکاران (۱۳۹۴)، «نقش خانواده در سلامت جامعه».

۲. حسین‌پور، مریم (۱۳۹۴)، «نقش خانواده در سلامت معنوی جامعه».

۳. جوان، رضا و همکاران (۱۳۹۴)، «جایگاه مذهب در رشد و تعالی سلامت روان خانواده ایرانی».

۴. انصاریان، حسین (۱۳۸۶)، *نظام خانواده در اسلام*، ص ۱۷۲، ۱۹۰ و ۲۳۰.

۵. فقیهی، علینقی و رفیعی‌مقدم، فاطمه (۱۳۹۰)، «بررسی آموزه‌های دینی مؤثر در سلامت معنوی همسران».

۶. عزیزی، فریدون و همکاران (۱۳۹۳)، *سلامت معنوی: چیستی، چرایی و چگونگی*، ص ۱۵.

سلامت معنوی، یعنی سلامت در باورها، عقیده‌ها، ارزش‌های اخلاقی و کارها و مناسکی که لازمه این باورها و التزام به این ارزش‌ها است؛^۱ از همین رو، نظریه‌پردازان مسلمان معتقدند که سلامت معنوی، بر ساحت فراطبیعی و معناخواهی انسان مبتنی است؛ یعنی بنا بر پذیرش اصل حقیقت مطلق (خدا) - که معنای زندگی است -، ضمن اصلاح بینش و نگرش انسان، به ساحت گرایشی و رفتاری او هم جهت می‌دهد.^۲ برخی از پژوهشگران مسلمان معتقدند که سلامت معنوی از دیدگاه قرآن عبارت است از: اصلاح رابطه میان خود و خدای خود، اصلاح رابطه انسان با خود، اصلاح رابطه انسان با دیگران و اصلاح رابطه انسان با طبیعت در حوزه اندیشه و بینش، در حوزه عاطفه‌ها و تمایل‌ها و در حوزه رفتار و عملکرد، که نتیجه شاخص‌های سلامت در این چهار حوزه، رسیدن به خوشبختی در دنیا و آخرت خواهد بود.^۳

از یک سو، نتیجه‌های پژوهش‌ها، حاکی از رابطه مثبت میان معنویت و مذهب با سلامت جسمانی و سلامت روانی است^۴ و یافته‌ها نشان می‌دهد که رضایت از زندگی زناشویی^۵ و شادکامی خانواده،^۶ بر اثر توجه به مقوله‌های معنوی و مذهب افزایش یافته، در مقابل تعارض‌های زناشویی کاهش پیدا می‌کند.^۷ با نظر به اثربخشی و نیز منشور سه‌بعدی سلامت معنوی در آموزه‌های اسلامی، این پرسش ایجاد می‌شود که سلامت

۱. بناری، همت (۱۳۸۹)، به نقل از: سام آرام، عزت‌الله و همکاران (۱۳۹۱)، «سلامت معنوی: چهارچوب، محدوده و مؤلفه‌های مبتنی بر آموزه‌های اسلام».

۲. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۶۳)، به نقل از: موسوی‌مقدم، رحمت‌الله؛ علیزمانی، امیرعباس (۱۳۹۰)، «سلامت معنوی از دیدگاه رنه دکارت و علامه طباطبایی (ره)».

۳. فیروزی، رضا و همکاران (۱۳۹۲)، «مفهوم‌شناسی سلامت از دیدگاه قرآن و حدیث».

۴. تاونسنر، آیل و مولیگان (۲۰۰۲)، به نقل از: فینچام، لامبرت و بیچ (۲۰۱۰)، «ایمان و بی‌وفایی: آیا دعا برای شریک زندگی خود، می‌تواند خیانت را کاهش دهد؟»، *مجله شخصیت و روان‌شناسی اجتماعی*، دوره ۴، شماره ۹۹، ص ۶۴۹.

۵. بخشایش، علیرضا (۱۳۹۳)، «پیش‌بینی رضایت زناشویی بر اساس هوش هیجانی و هوش معنوی زوجین».

۶. شعاع کاظمی، مهرانگیز (۱۳۹۳)، «رابطه انس با قرآن، شادکامی و سازگاری زناشویی در دانشجویان متأهل».

۷. احمدی، خدابخش؛ افسردیر، بیتا (۱۳۹۳)، «نقش نگرش دینی در کاهش تعارض‌های زناشویی».



معنوی خانواده دارای چه مؤلفه‌هایی است و چه راهکارهایی را می‌توان برای ارتقای سلامت معنوی خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی پیشنهاد داد؟

از سوی دیگر، مسئله طلاق و لزوم ارائه طرح‌ها و الگوهایی برای تحکیم بنیان خانواده، بیش‌ازپیش اهمیت یافته است. آمارها نشان می‌دهد که طلاق در دهه‌های اخیر به شدت افزایش یافته^۱ و حال آنکه این رخداد، نه تنها بر خود فرد، بلکه بر جامعه اثرهای بد بسیاری را خواهد گذاشت.^۲ برطبق آمارهای رسمی کشور ما، در سال ۱۳۹۴، ۶۸۵۳۵۲ ازدواج و ۱۶۳۷۶۵ طلاق، و در سال ۱۳۹۵، ۷۰۴۷۱۶ ازدواج و ۱۸۱۰۴۹ طلاق ثبت شده است.^۳ ما معتقدیم که برای جلوگیری از شکل‌گیری طلاق و کاهش آمار آن، توجه به سلامت معنوی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.^۴ سلامت معنوی خانواده در صورت افزایش و ارتقا، می‌تواند راهی برای کاهش طلاق و افزایش اثرهای مثبت آن باشد. با توجه به جایگاه بسیار والای قرآن و روایت‌های معصومان (علیهم‌السلام)، برای ارتقای سلامت معنوی خانواده و بهره‌مندی از اثرهای آن، یکی از ضرورت‌ها، بررسی راهکارهای ارتقای سلامت معنوی در خانواده از دیدگاه آیه‌ها و روایت‌ها است.

کتاب حاضر که برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «راهکارهای ارتقای سلامت معنوی در خانواده از دیدگاه آیات و روایات»، با مسئولیت سازمانی «مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت» است، با هدف ارتقای سلامت معنوی اعضای خانواده تدوین شده است؛ بنا بر این هدف، مشاوران خانواده، مربیان و برنامه‌ریزان حوزه خانواده می‌توانند از محتوای این کتاب برای کمک به مراجعان خود و همچنین برای برنامه‌ریزی با هدف افزایش رضایت از زندگی زناشویی و نیز کاهش طلاق استفاده کنند.

خداوند را سپاس که ما را از چنگ زندگان به ولایت حضرت امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) قرار داد، همو که توصیه به سپاس‌گزاری کرد و سپاس‌گزاری زیاد را موجب زیاد شدن خوبی و نیکویی دانست، از این رو از زحمات و راهنمایی‌های اساتید گرانقدرم، حجت الاسلام

۱. زارعان، منصوره (۱۳۹۶)، «فرا تحلیل عوامل مؤثر بر طلاق (مروری بر مطالعات ثبت شده در دهه اخیر)».

۲. نظری، ساره (۱۳۹۴)، «بررسی آثار و پیامدهای طلاق بر خانواده و جامعه».

۳. به نقل از: پایگاه اطلاع‌رسانی سازمان ثبت احوال، سالنامه آمارهای جمعیتی ۱۳۹۵، ص ۱۸۴.

۴. حریری فر، سعید (۱۳۹۵)، «بررسی نقش عوامل معنوی در استحکام بنای خانواده از دیدگاه قرآن».



و المسلمین دکتر جعفر جدیری و حجت الاسلام و المسلمین دکتر مجتبی کوثری که در نگارش این اثر علمی، با نکات و توصیه‌های ارزشمند و راهگشایشان، بنده را یاری نمودند، و همچنین از ناظر علمی این اثر حجت الاسلام عماد رحیمی و ویراستار محترم حجت الاسلام مجید فضل‌اللهی سپاس‌گزاری می‌نمایم. همچنین از انتشارات مؤسسه اخلاق و تربیت که در چاپ و نشر این اثر مرا یاری کردند، تقدیر و تشکر می‌کنم.

در مورد محتوای اثر حاضر، لازم به ذکر است که انتخاب آیه‌ها، روایت‌ها و پژوهش‌ها در هر بخش بعد از مطالعه و دقت در داده‌های مرتبط و گزینش مرتبط‌ترین موارد انجام شد و سعی شد از ذکر داده‌های تکراری پرهیز شود؛ لذا تک‌تک داده‌های ذکر شده در هر قسمت، دارای پیام‌های جدید است. شایان ذکر است در ترجمه برخی روایات، از کتاب **تحکیم خانواده** آقای ری شهری استفاده شده است.

از همه فرهیختگان خواننده این اثر درخواست دارم پیشنهادات و انتقادات خود را جهت افزایش غنای این اثر برای ما ارسال کنند. در آخر خالص‌ترین درود و سلام خویش را به ساحت مقدس و پاک ارواح محمد و آل محمد علیهم‌السلام و خصوصاً حضرت مهدی عجل‌الله‌تعالی‌فرجه‌الشریف، تقدیم می‌نمایم و از خداوند بلندمرتبه می‌خواهم که مرا به آنچه دوست می‌دارد و مورد رضای اوست، موفق گرداند.

مسلم موحدی راد

molemmovahedirad@gmail.com

۱ مهر ماه ۱۴۰۱

۱۶ صفر ۱۴۴۴

فصل اول

خانواده

تعریف خانواده

واژه خانواده، به معنای خاندان، دودمان، خیل‌خانه و تبار آمده است.^۱ در فرهنگ واژگان وبستر، خانواده به معنای یک واحد زیستی، اجتماعی و بنیادی در جامعه است که از دو یا چند نفر بزرگسال تشکیل شده که با هم زندگی می‌کنند و در زمینه مراقبت و تربیت فرزندان (چه فرزندان زیستی و چه فرزندخوانده‌ها) با یکدیگر همکاری دارند؛^۲ اما در معنای اصطلاحی، گلدنبرگ و گلدنبرگ^۳ در تعریف خانواده می‌گویند: «خانواده نظام عاطفی پیچیده‌ای است که چند نسل را در بر می‌گیرد و وجه تمایز آن با دیگر نظام‌های اجتماعی، در وفاداری، عاطفه و دائمی بودن عضویت در آن است».^۴ قائمی نیز در تعریف خانواده می‌گوید: «خانواده به مفهوم محدود آن عبارت است از: یک واحد اجتماعی، ناشی از ازدواج یک زن و یک مرد، که فرزندان پدیدآمده از آن‌ها، آن را تکمیل می‌کنند».^۵

۱. دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۱)، لغت‌نامه دهخدا، ذیل واژه خانواده.

۲. تامپسون و هندرسون (۲۰۰۷)، به نقل از: صادقی، مسعود و همکاران (۱۳۹۴)، «تدوین مدل خانواده سالم بر اساس دیدگاه متخصصان خانواده: یک پژوهش کیفی».

3. Goldenberg.

۴. گلدنبرگ و گلدنبرگ (۲۰۱۲)، به نقل از: همان.

۵. قائمی، علی (۱۳۷۲)، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۲۰-۲۱.

جایگاه و اهمیت خانواده

نهاد خانواده، اصلی‌ترین رکن جامعه و بستر فرهنگ‌های گوناگون و زمینه‌ساز خوشبختی یا بدبختی انسان‌ها و امت‌ها است.^۱ خانواده هسته اول همه سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است و همه نقش‌های مربوط به ایجاد تمدن، انتقال موارث، و رشد و شکوفایی انسانیت، به آن مربوط می‌شود. همچنین همه سنت‌ها، عقیده‌ها و آداب، و نیز ویژگی‌های فردی و اجتماعی، از راه خانواده به نسل جدید منتقل می‌شود،^۲ و این اهمیت فوق‌العاده، پژوهشگران را به بحث و تحقیق در مورد بحث‌های مربوط به خانواده ملزم می‌کند.

معیارهای خانواده سالم در روان‌شناسی

برخی از پژوهش‌ها حاکی از آن است که معیارهای خانواده سالم عبارت است از: وجود تبادل عاطفی میان زن و شوهر، امید داشتن به آینده، وجود ارتباط سالم میان اعضای خانواده، محکم بودن باورهای دینی، داشتن معیشت متعادل و متعارف، داشتن نظم و مدیریت، وجود تعهد و توجه میان اعضا، داشتن توافق هنجاری، فرزندآوری، وجود همتایی و تناسب در زمینه‌های: فکری، دینی، اخلاقی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، مالی، سنی، زیبایی و تحصیلی، ارتقا یافتن مهارت‌های زندگی همسران، مسئولیت‌پذیری، وجود مذاکره و ارتباط،^۳ و عضویت در گروه‌های اجتماعی سالم.^۴

در پژوهشی که به شیوه کیفی و با استفاده از رویکرد زمینه‌ای انجام شد، ۱۶ متخصص خانواده و ازدواج، با روش نمونه‌گیری هدفمند، بررسی شدند، و با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و تعاملی، تا رسیدن به اشباع اطلاعات، داده‌هایی گردآوری شدند که در پایان این نتیجه به دست آمد که خانواده سالم خانواده‌ای است که ۲۱ ویژگی ذیل در آن حکم‌فرما باشد:

۱. تخصیص، روشن بودن، آگاهی و اجرای مناسب نقش‌ها؛

۱. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، *تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث*، ص ۷.

۲. قائمی، علی (۱۳۷۲)، *نظام حیات خانواده در اسلام*، ص ۲۱.

۳. محدثی، حمیده و یوسفی اصل، محمد (۱۳۸۹)، «راهکارهای تحکیم خانواده».

۴. حق‌شناس، جعفر (۱۳۸۸)، *آسیب‌شناسی خانواده (مجموعه مقالات)*، ص ۲۷۷.



۲. تعامل و رابطه‌های مستقیم، روشن و صادق، در میان اعضا؛
۳. احترام، درک متقابل و توجه اعضا در ارتباط با حقوق و انتظاراتهای یکدیگر؛
۴. اندیشه‌ها، عقیده‌ها و باورهای منطقی و سالم؛
۵. سلامت جسمانی و روانی در میان اعضا؛
۶. اعتقاد و ارزش‌های دینی و مذهبی؛
۷. ویژگی‌های شخصیتی سالم؛
۸. شناخت و تأمین نیازهای اعضا؛
۹. توانمندی در فرزندپروری و تربیت مناسب فرزندان؛
۱۰. هدف‌های منطقی و مناسب فردی و خانوادگی؛
۱۱. صمیمیت در میان اعضا؛
۱۲. توانمندی در حل مسئله به صورت مناسب؛
۱۳. وجود رشد و پیشرفت در خانواده و اعضا، در جنبه‌های گوناگون؛
۱۴. همکاری، هماهنگی و مشورت در میان اعضا؛
۱۵. ابراز مناسب هیجان‌ها و احساس‌ها؛
۱۶. امنیت و آرامش در خانواده؛
۱۷. توانایی مدیریت و مقابله با بحران‌ها و استرس‌ها؛
۱۸. وجود سلسله‌مراتب قدرت در میان اعضا؛
۱۹. تغییر، تداوم و ثبات در خانواده؛
۲۰. وجود مرزهای متعادل و مناسب؛
۲۱. وجود شادی، نشاط و فعالیت‌های لذت‌بخش در میان اعضا.^۱

معیارهای خانواده ناسالم در روان‌شناسی

پژوهش‌ها حاکی از آن است که معیارهای خانواده ناسالم عبارت است از: «مشخص

۱. صادقی، مسعود و همکاران (۱۳۹۴)، «تدوین مدل خانواده سالم بر اساس دیدگاه متخصصان خانواده: یک پژوهش کیفی».



نبودن فلسفه ازدواج برای زن و مرد، ازدواج تحمیلی، مهریه سنگین، آشنا نبودن با ویژگی‌های یکدیگر، اشتغال زن در خارج از منزل، زیاده‌روی در استفاده از رسانه، برآورده نکردن نیازهای یکدیگر، بداخلاقی، توقع‌ها و انتظارات بیجا و سرزنش کردن یکدیگر،^۱ «استقلال اقتصادی زنان، آزادی در داشتن رابطه جنسی، دگرگونی فرهنگی گسترده، تغییر در مناسبت‌های ارزشی، بی‌توجهی به ارزش‌ها (مانند گذشت، محبت، کمک به یکدیگر و مانند این‌ها)، وجود اندیشه‌های فمینیستی، اختلاط نقش زن و مرد و افت مذهب و اعتقادهای مذهبی»^۲ «پایین بودن سطح سواد همسران، شهرنشینی، اعتیاد، نبود بچه، بیکاری، فقر اقتصادی، پایین بودن سن همسران در زمان ازدواج، ارتباط‌های ناسالم، دخالت خانواده‌ها، بیماری روانی همسران یا یکی از آن‌ها، نداشتن تفاهم اخلاقی، تشکیل خانواده تحمیلی، شناخت ناکافی همسر، نبود مهارت‌های زندگی کافی، بیماری‌های جسمی همسر، نبود مهارت‌های جنسی و ارتباطی کافی در ازدواج، تمکین نکردن، اختلاف سنی، تفاوت سطح تحصیلی همسران، ذهنیت منفی یکی از همسران، پرخاشگری و خشونت همسران، مسئولیت‌گریزی، ناتوانی در برقراری ارتباط‌های عاطفی، بی‌علاقگی به همسر، بی‌وفایی همسر، برآورده نکردن انتظارات یکدیگر، وابستگی بیش از اندازه یکی از همسران به خانواده، تفاوت منزلت همسران، تصور مثبت از پیامدهای طلاق، خیانت (داشتن رابطه جنسی با کسی غیر از همسر خود)، عشق به فرد دیگر و درگیری‌های شغلی»^۳ و «تعارض‌های فکری همسران، نبود روحیه از خودگذشتگی، قهر کردن، خوشگذرانی‌های نامشروع و معاشرت با افراد ناباب از سوی همسران، نداشتن تفاهم و سازش اخلاقی، ازدواج‌های سرسری (ازدواج بدون برنامه‌ریزی و بدون شناخت و مطالعه)، توقع‌های نابجای همسران از یکدیگر، نبود آموزش‌های مناسب پیش از ازدواج (نداشتن مهارت‌های زندگی)، سابقه دوستی و ارتباط با جنس مخالف پیش از ازدواج، نبود فرهنگ گفت‌وگو میان خانواده‌ها، بیکاری

۱. محدثی، حمیده و یوسفی اصل، محمد (۱۳۸۹)، «راهکارهای تحکیم خانواده».

۲. حق‌شناس، جعفر (۱۳۸۸)، آسیب‌شناسی خانواده (مجموعه مقالات)، ص ۱۵۹، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۶ و ۱۹۷.

۳. صدراالشرافی، مسعود و همکاران (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی طلاق (علل و عوامل) و راهکارهای پیشگیری از آن».



مرد، نپرداختن نفقه، نداشتن مسکن، ورشکستگی و بدهکاری^۱. همچنین می‌توان گفت که رعایت نکردن موردی‌هایی که باعث ایجاد خانواده سالم می‌شود، می‌تواند زمینه به وجود آمدن خانواده ناسالم را فراهم کند.

عامل‌های تحکیم خانواده بر اساس آیه‌ها و روایت‌ها

عامل‌هایی را که باعث تحکیم خانواده می‌شود، می‌توان به دو قسم تقسیم کرد: «عامل‌های مربوط به زن و مرد پیش از ازدواج» و «عامل‌های مربوط به زن و مرد پس از ازدواج».

الف- عامل‌های مربوط به زن و مرد پیش از ازدواج

۱) انتخاب همسر بر اساس معیارهای مکتبی^۲

در این زمینه حدیثی از رسول خدا ﷺ نقل شده است:

إِذَا جَاءَكُم مِّن تَرْضَوْنَ خُلُقَهُ وَدِينَهُ فَرَّوْجُهُ، إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ.^۳
هرگاه کسی که اخلاق و دینت او را می‌پسندید [برای خواستگاری] پیش شما آمد، با او ازدواج کنید [که] اگر چنین نکنید، در زمین فتنه و فساد بزرگی پدید خواهد آمد.

همچنین روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است:

الْكُفُو أَنْ يَكُونَ عَفِيفًا وَعِنْدَهُ يَسَارٌ.^۴

کفو و همتا در همسری آن است که پاکدامن و توانگر باشد تا بتواند خرج زندگی را تأمین کند.

البته در این زمینه روایت‌های بسیاری وجود دارد که در آن، از ازدواج با فاسق، بداخلاق، شراب‌خوار، عقیم، احمق و سفیه، مجنون، و دختری که در خانواده فاسد رشد و نمو یافته، نهی شده است؛ از جمله این‌ها، حدیث مشهوری از رسول خدا ﷺ است که در آن بیان فرموده‌اند که از ازدواج با خضرای دمن (سبزه روییده شده در مزبله) پرهیز شود؛ پرسیده‌اند

۱. صدرالاشراقی، مسعود و همکاران (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی طلاق (علل و عوامل) و راهکارهای پیشگیری از آن».

۲. محدثی، جواد (۱۳۸۷)، الفبای زندگی، ص ۱۹.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، ج ۵، ص ۳۴۷.

۴. همان.

که یا رسول الله، مقصود از خضرای دمن چیست و حضرت فرموده‌اند: «الْمَرْأَةُ الْحَسَنَاءُ فِي مَنْبَتِ الشَّوْءِ»^۱ زن زیبارویی که در خانواده‌ای پست و فرومایه به بار آمده باشد»^۲.

۲) ازدواج با انگیزه الهی

از امام صادق علیه السلام در مورد اهمیت انگیزه در ازدواج روایت شده است:
 إِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ الْمَرْأَةَ لِحَمَالِهَا أَوْ مَالِهَا وَكُلَّ إِلَى ذَلِكَ، وَإِذَا تَزَوَّجَهَا لِدِينِهَا رَزَقَهُ اللَّهُ الْجَمَالَ وَالْمَالَ.^۳

هرگاه مردی با زنی، به دلیل زیبایی یا دارایی‌اش، ازدواج کند، به همان [زیبایی یا دارایی] واگذار می‌شود، و هرگاه به دلیل دینش با او ازدواج کند، خدا، زیبایی و دارایی نیز روزی‌اش می‌کند.

ب- عامل‌های مربوط به زن و مرد پس از ازدواج

۱) ابراز محبت

یکی از موضوع‌های مهم در تحکیم خانواده، اظهار محبت متقابل به یکدیگر است.^۴ در حدیثی از پیامبر خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است:
 أَبْدِ الْمَوَدَّةَ لِمَنْ وَادَّكَ تَكُنْ أَتَّبَتْ.^۵

دوستی خود را برای کسی که تو را دوست دارد، اظهار کن تا [این دوستی] استوارتر شود. همچنین حضرت در حدیث دیگری فرموده‌اند:

إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُعْلِمْهُ، فَإِنَّهُ أَصْلَحُ لِدَاتِ الْبَيْنِ.^۶
 هرگاه یکی از شما، برادر [مسلمان] خود را دوست داشت، او را [از این دوستی] باخبر کند؛ چراکه این کار، افراد را بیشتر به هم پیوند می‌دهد.^۷

۱. منسوب به علی بن موسی الرضا علیه السلام (۱۴۰۶)، الفقه المنسوب الی الامام الرضا علیه السلام، ص ۲۳۴.

۲. محدثی، جواد (۱۳۸۷)، الفبای زندگی، ص ۱۹-۲۳.

۳. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، ج ۵، ص ۳۳۳.

۴. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۴۵۹.

۵. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲)، نهج الفصاحه، ص ۱۵۷، ح ۱۱.

۶. ابن‌اشعث، محمد بن محمد (بی تا)، جعفریات (اشعثیات)، ص ۱۹۵.

۷. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۰.



به‌طور طبیعی، دوست داشتن همسر و اظهار محبت به او، سبب می‌شود که دوستی میان همسران استوارتر شود و پیوند خانوادگی نیز تحکیم یابد. هرچند زن و مرد، هر دو، در این وظیفه مشترکند، ولی از آنجا که زن، به ابراز احساس‌های مرد بیشتر نیاز دارد، در روایت‌های اسلامی، اظهار محبت مرد به زن بیشتر سفارش شده است؛^۱ برای نمونه، در حدیثی، از پیامبر خدا ﷺ نقل شده است:

قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ: إِنِّي أُحِبُّكَ، لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا.^۲

این سخن مرد به همسر خود: دوستت دارم، هرگز از دل زن بیرون نمی‌رود.

همچنین حضرت در حدیث دیگری فرموده‌اند:

إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ زَوْجِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ نَظَرُ اللَّهِ إِلَيْهِمَا نَظَرٌ رَحِمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ تَسَاقَطَتْ ذُنُوبُهُمَا مِنْ خِلَالِ أَصَابِعِهِمَا.^۳

هرگاه بنده، به چهره همسرش، و همسرش به چهره او بنگرد، خدا به آن دو، با نگاه مهرآمیز می‌نگرد؛ پس هرگاه دست یکدیگر را بگیرند، گناهان آن دو، از میان انگشتانشان فرو می‌ریزد.

در همین راستا، اظهار محبت به فرزندان، موجب گرم شدن هرچه بیشتر کانون خانواده می‌شود؛^۴ در این زمینه، حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده است:

الْمُؤْمِنُ حَبِيبُ اللَّهِ وَوَلَدُهُ تُحَفَّةُ اللَّهِ، فَمَنْ رَزَقَهُ اللَّهُ وَلَدًا فِي الْإِسْلَامِ فَلْيُكْثِرْ قُبْلَتَهُ.^۵

مؤمن، دوست خدا است، و فرزند او هدیه خدا؛ پس هرکس که خدا در اسلام به او فرزندی روزی کرد، باید او را زیاد ببوسد.^۶

البته باید توجه داشت که زیاده‌روی در محبت خانوادگی، به‌گونه‌ای که موجب غفلت از خدای متعال و ارزش‌های اسلامی و انسانی بشود، به‌شدت نکوهیده شده است.^۷ در این زمینه حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده که خطاب به عبدالله بن مسعود فرموده‌اند:

۱. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۱.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، ج ۵، ص ۵۶۹.

۳. ابن علی، زید [بنی‌تای]، مسند زید بن علی، ص ۳۰۲.

۴. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۱.

۵. سمرقندی، ابواللیث (۱۴۲۱)، تنبیه الغافلین بأحادیث سید الانبیاء والمرسلین، ص ۳۴۴، ح ۴۹۷.

۶. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۱.

۷. همان.



يَا بَنَ مَسْعُودٍ، إِيَّاكَ أَنْ تَدَعَ طَاعَةَ اللَّهِ وَتَقْصِدَ مَعْصِيَتَهُ شَفَقَةً عَلَى أَهْلِكَ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا﴾^۱.

ای پسر مسعود، مبادا دلسوزی برای خانواده‌ات باعث شود که طاعت خدا را وانهی و نافرمانی‌اش را در پیش گیری؛ زیرا خدای متعال می‌فرماید که ای مردم، از پروردگارتان پروا داشته باشید و بترسید از روزی که هیچ پدری به کار فرزندش نمی‌آید و هیچ فرزندی نیز به کار پدرش نخواهد آمد.

(۲) حسن خلق

در این زمینه حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده است:

إِنَّ حُسْنَ الْخُلُقِ يَثْبُتُ الْمَوَدَّةَ.^۲

خوش‌خویی، دوستی را استوار می‌کند.

در روایت دیگری از امام باقر (ع) نقل شده است:

الْبَشْرُ الْحَسَنُ وَطَلَاةُ الْوَجْهِ مَكْسَبَةٌ لِلْمَحَبَّةِ وَفُرْبَةُ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، عُبُوسُ الْوَجْهِ وَسُوءُ الْبَشْرِ مَكْسَبَةٌ لِلْمَقْتِ وَبُعْدٌ مِنَ اللَّهِ.^۳

گشاده‌رویی، موجب به دست آوردن محبت و نزدیک شدن به خدا می‌شود و

تنگ‌رویی موجب به دست آوردن دشمنی و دور شدن از خدا می‌شود.

از این رو، گفته می‌شود که حسن خلق می‌تواند عاملی تأثیرگذار بر ایجاد و دوام آرامش و سازگاری در فضای خانواده باشد.

(۳) رعایت حقوق متقابل

یکی دیگر از وظیفه‌های مشترک زن و مرد که نقشی اساسی در تحکیم بنیان خانواده دارد،

رعایت حقوق متقابل یکدیگر است.^۴

۱. لقمان، ۳۳.

۲. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۷۰)، مکارم الاخلاق، ص ۴۵۱.

۳. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳)، تحف العقول، ص ۴۵.

۴. همان، ص ۲۹۶.

۵. همان.



برای نمونه، بر پایه حدیثی، پیامبر خدا ﷺ درباره این وظیفه چنین هشدار داده‌اند:

أَلَا إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا.^۱

آگاه باشید که شما را بر زنانتان حقی است و زنانتان را بر شما حقی.

رعایت حق خانواده بر مرد آن قدر اهمیت دارد که از پیامبر خدا ﷺ این گونه نقل شده است:

مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ مَنْ ضَيَّعَ مَنْ يَعُول.^۲

ملعون است، ملعون است، کسی که خانواده‌اش را واگذارد.

در حدیثی دیگر فرموده‌اند:

كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَعُول.^۳

مرد را همین گناه بس است که در حق خانواده‌اش کوتاهی بورزد.

همچنین حق شناسی زن در مورد شوهر آن قدر ارزشمند است که پاداش جهاد را دارد؛ در

این زمینه حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده است:

جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعِل.^۴

جهاد زن، خوب شوهرداری کردن است.

از ابن عباس نقل شده است: «زنی به نام لینه، به نزد پیامبر ﷺ آمد و گفت که ای پیامبر

خدا، من به نمایندگی از زنان به نزد شما آمده‌ام. هیچ زنی تا روز قیامت سخن مرا نمی‌شنود،

مگر اینکه از آن خوشحال خواهد شد. خدای یگانه، هم پروردگار مردان است و هم زنان.

آدم ﷺ، هم پدر مردان است و هم پدر زنان. حوّا ﷺ، هم مادر مردان است و هم مادر زنان.

خدا، جهاد را بر مردان، مقرر داشته است؛ اگر شهید شوند، در نزد پروردگارشان زنده‌اند

و روزی می‌خورند، و اگر [در راه رفتن به جهاد] مُردند، باز در نزد خدا پاداش دارند، و اگر

[زنده] برگشتند، خدا به آنان پاداش می‌دهد. ما زنان، از بیماران، پرستاری، و نیز مجروحان

را مداوا می‌کنیم؛ پس ما چه پاداشی داریم؟» پیامبر ﷺ در پاسخ فرمودند: «يَا وَافِدَةَ النِّسَاءِ

أُبْلِغِي مَنْ لَقِيتِ مِنَ النِّسَاءِ أَنَّ طَاعَةَ الزَّوْجِ وَالْإِعْتِرَافَ بِحَقِّهِ تَعْدِلُ ذَلِكَ كُلَّهُ؛^۵ ای نماینده زنان، به هر

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳)، تحف العقول، ص ۳۳.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، ج ۴، ص ۱۲.

۳. ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی (۱۳۸۵)، دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۲۵۴، ح ۹۶۱.

۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، ج ۵، ص ۹.

۵. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۰۵)، کنز العمال، ج ۱۶، ص ۶۰۹، ح ۴۶۰۴۲.

یک از زنان که ملاقاتش کردی، [این پیام مرا] برسان که اطاعت از شوهر و پذیرفتن حق و حقوق او، با همه این‌ها [که گفتی]، برابری می‌کند.^۱

در ارزیابی روایت‌هایی که درباره حقوق زن و مرد وارد شده، توجه به این نکته ضروری است که اسلام، دین حق و عدل است و بر این اساس، حقوق همه اعضای خانواده، اعم از مرد، زن و فرزندان، بر پایه نیازهای واقعی خانواده سالم و صالح مقرر شده است؛ بنابراین، تأکید برخی از روایت‌ها بر حقوق ویژه مرد یا حقوق ویژه زن، می‌تواند ناظر بر شرایط خاص فرهنگی حاکم بر جامعه باشد.^۲

گفتنی است، یکی از مهم‌ترین عامل‌های تحکیم خانواده، پاسخ‌گویی مثبت و متقابل همسران به نیازهای جنسی یکدیگر است.^۳ پژوهش‌ها نشان می‌دهد که تمکین نکردن، کمبود مهارت جنسی، مشکل داشتن در برقراری رابطه جنسی و خشونت جنسی می‌تواند زمینه فروپاشی خانواده را فراهم کند.^۴

۴) خدمت به یکدیگر

یکی از عامل‌های مشترک میان همسران که در تحکیم بنیان خانواده نقشی اساسی دارد، یاری رساندن آنان به یکدیگر در اداره امور زندگی است. روایت‌های اسلامی، تعبیرهای بلند و قابل تأملی در این زمینه دارد که به این عامل تحکیم، قداست خاصی می‌بخشد.^۵

در حدیثی از پیامبر خدا ﷺ خطاب به امام علی علیه السلام آمده است:

يَا عَلِيُّ، لَا يَخْدِمُ الْعِيَالُ إِلَّا صَدِيقٌ أَوْ شَهِيدٌ أَوْ رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ.^۶

ای علی، به خانواده خود خدمت نمی‌کند، مگر انسان راستگو یا شهید یا مردی که خدا خیر دنیا و آخرت را برای او بخواهد.

۱. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۸۵-۳۸۶.

۲. همان.

۳. همان.

۴. صدرالاشرفی، مسعود و همکاران (۱۳۹۱)، «آسیب‌شناسی طلاق (علل و عوامل) و راهکارهای پیشگیری از آن».

۵. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۲۹.

۶. شعیری، محمد بن محمد (بی تا)، جامع الاخبار، ص ۱۰۳.



حضرت در حدیث دیگری فرموده‌اند:

خِدْمَتُكَ زَوْجَتَكَ صَدَقَةٌ.^۱

خدمت تو به همسرت، صدقه است.

همچنین فرموده‌اند:

إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا سَقَىٰ امْرَأَتَهُ مِنَ الْمَاءِ أُجِرَ.^۲

مرد، هرگاه به همسرش آبی بنوشاند، پاداش می‌برد.

حضرت در حدیث دیگری فرموده‌اند:

الْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ فِي اللَّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَىٰ فِي امْرَأَتِهِ.^۳

به مؤمن برای هر چیزی پاداش داده می‌شود، حتی برای لقمه‌ای که در دهان همسرش می‌گذارد.

همچنین درباره یاری رساندن زن به همسرش در زندگی، حدیثی از رسول خدا ﷺ نقل شده است:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ خَدَمْتَ زَوْجَهَا سَبْعَةَ أَيَّامٍ غَلَقَ اللَّهُ عَنْهَا أَبْوَابَ النَّارِ وَفَتَحَ لَهَا ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ تَدْخُلُ مِنْ أَيِّنَمَا شَاءَتْ.^۴

هر زنی که شوهرش را هفت روز یاری دهد، خدای هفت درب دوزخ را به روی او می‌بندد، و هفت درب بهشت را به رویش می‌گشاید تا از هر دری که می‌خواهد، وارد شود.^۵

(۵) تغافل و چشم‌پوشی^۶

چشم‌پوشی از لغزش‌های دیگران و خود را به غفلت زدن در برابر آن‌ها، یکی از عامل‌های مهم در ایجاد آرامش روانی و آسایش زندگی است.^۷ روایتی از امام علی (ع) در این باره نقل شده است:

۱. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲)، نهج‌الفصاحه، ص ۴۵۵، ح ۱۴۳۵.

۲. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۰۵)، کنز العمال، ج ۶، ص ۴۲۵، ح ۱۶۳۸۰.

۳. همان، ج ۱، ص ۱۵۸، ح ۷۸۹.

۴. دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲)، ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۷۵.

۵. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۹۳.

۶. همان، ص ۳۹۷.

۷. همان.

مَنْ لَمْ يَتَغَافَلْ وَلَا يَغُضَّ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأُمُورِ تَنَغَّصَتْ عَيْشَتُهُ.^۱

هرکس از بسیاری از امور چشم‌پوشی نکند، زندگی‌اش تیره می‌شود.

در زندگی خانوادگی، به‌وفور مسئله‌هایی پیش می‌آید که اعضای خانواده از آن چشم‌پوشی نمی‌کنند و آن را به رخ یکدیگر می‌کشند؛ در این صورت، زندگی برای آنان تلخ و غیرقابل تحمل می‌شود؛ از این رو، چشم‌پوشی از مسئله‌هایی که کم‌اهمیت و قابل‌گذشت است، موجب تقویت نهاد خانواده است.^۲

۶) قناعت و پرهیز از تجمل‌گرایی

حرص، آزمندی و تجمل‌گرایی، زندگی را تلخ، و برعکس، قناعت داشتن، موجب شیرینی زندگی است؛^۳ در این زمینه روایتی از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده است:

أَنْعَمُ النَّاسُ عَيْشًا مَنْ مَنَحَهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْقَنَاعَةَ وَأَصْلَحَ لَهُ زَوْجُهُ.^۴

خوش‌ترین زندگی برای کسی است که خدای سبحان به او قناعت بخشیده و همسری شایسته روزی‌اش کرده است.

زن و مرد، به‌ویژه در آغاز زندگی، با بهره‌گیری از عنصر قناعت و ساده‌زیستی، می‌توانند در نهایت تنگ‌دستی، پیوند مشترک خود را شیرین و بادوام کنند.^۵

۷) رازداری

موضوع رازداری و حفظ اسرار از عامل‌هایی است که می‌تواند موجب تحکیم خانواده باشد؛ چنان‌که فاش کردن راز همسر، به رابطه میان همسران لطمه می‌زند^۶ و اعتماد میان آنان را خدشه‌دار می‌کند.

در این زمینه روایتی از امیر مؤمنان علی علیه السلام نقل شده است:

۱. تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص ۴۵۱، ح ۱۰۳۷۵.

۲. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۹۷.

۳. همان.

۴. تیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص ۳۹۳، ح ۹۰۷۶.

۵. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۹۷.

۶. صدری، مهدی (۱۳۸۸)، آیین دلبری، ص ۴۴-۴۶.



لَا تَكُونُوا مَسَاسِيحَ وَلَا مَذَائِيعَ^۱

دروغ‌پرداز، سخن‌چین و فاش‌کننده راز نباشید.

همچنین حضرت فرموده‌اند:

الْكَيْثَمَانُ مَلَائِكَةُ النَّجْوَى^۲

رازداری، اساس راز سپردن است.

با توجه به اطلاق روایت‌ها می‌توان گفت که رازداری و حفظ اسرار، چه در فضای خانواده و چه در فضای غیر خانواده، مورد سفارش است و رعایت کردن آن می‌تواند موجب استحکام بیشتر خانواده شود.

(۸) جذابیت^۳

انسان به صورت فطری، به زیبایی گرایش دارد؛ از این رو، تا جایی که برایش امکان‌پذیر باشد، در مکان‌های زیبا و مکان‌هایی که در آنجا احساس آرامش و شغف می‌کند، حاضر می‌شود و از بودن در آن لذت می‌برد.

آراستگی یکی از دلیل‌های جذابیت است؛ از این رو، جذابیت و آراستگی ظاهری همسران می‌تواند تأثیر قابل‌توجهی بر استحکام بخشیدن به بنیان خانواده داشته باشد؛^۴ در این زمینه حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده که خطاب به مردان فرموده‌اند:

اغْسِلُوا ثِيَابَكُمْ وَخُذُوا مِنْ شُعُورِكُمْ وَاسْتَاكُوا وَتَزَيَّنُوا وَتَنْظِفُوا فَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَمْ يَكُونُوا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ فَرَنْتَ نِسَاؤُهُمْ^۵

لباس‌های خود را بشویید و موهایتان را اصلاح کنید و مسواک بزنید و خود را آراسته سازید و نظافت کنید؛ چراکه بنی اسرائیل این کارها را نمی‌کردند، در نتیجه زنان‌شان به زنا دادن افتادند.

در حدیثی دیگر از ایشان، خطاب به زنان نقل شده است:

۱. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶)، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، ص ۳۲۱، ح ۷۴۴۱.

۲. همان، ص ۳۲۰، ح ۷۴۱۰.

۳. صدیقی، مهدی (۱۳۸۸)، آیین دلبری، ص ۷۸.

۴. همان، ص ۷۸-۷۹.

۵. متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۰۵)، کنز العمال، ج ۶، ص ۶۴۰، ح ۱۷۱۷۵.

لَوْلَا أَنَّ الْمَرْأَةَ لَا تَصْنَعُ لِرَوْجِهَا لَصَلَفَتْ عِنْدَهُ.^۱
 اگر زن، خود را برای شوهرش نمی ساخت، بی گمان در دل او جا نمی گرفت.

۹) مهمانی و ضیافت

هرچه موجب تقویت محبت و قداست خانواده شود، این نهاد مقدس را تحکیم می بخشد؛^۲ بر این اساس، از آنجاکه پذیرفتن مهمان در منزل، به نحوی موجب ارتباط بیشتر همسران با یکدیگر و نیز سبب بزرگداشت بنیان خانواده می شود، می توان مهمانی و ضیافت را یکی از عامل های تحکیم کننده خانواده برشمرد. در قالب مؤید می توان به اثرهای مهمانی و ضیافت در روایت ها اشاره کرد؛ برای نمونه، حدیثی از پیامبر خدا ﷺ نقل شده است:

الضَّيْفُ يُنْزِلُ بِرِزْقِهِ وَيَرْزُقُ بِذُنُوبِ أَهْلِ الْبَيْتِ.^۳
 مهمان، رزق و روزی اش را می فرستد و گناه اهل خانه را می برد.
 همچنین حضرت فرموده اند:

الْبُرْكََةُ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُطْعِمُ الطَّعَامَ مِنَ السَّكِينِ فِي السَّنَامِ.^۴
 نزول برکت به سوی کسی که طعام می دهد (مهمان داری می کند) از فرو رفتن چاقو در کوهان شتر سریع تر است.
 روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است:
 إِنَّهُمْ إِذَا دَخَلُوا مَنْزِلَكَ دَخَلُوا بِمَغْفِرَتِكَ وَمَغْفِرَةِ عِيَالِكَ.^۵
 به یقین زمانی که مهمانان به خانه ات وارد می شوند، با آمرزش تو و آمرزش خانواده تو وارد می شوند.

آسیب های خانواده در آیه ها و روایت ها

خانواده مانند همه نهادهای پرارزش، در معرض انواع آسیب ها و آفت هایی است که

۱. رازی آبی، منصور بن حسین (۱۴۲۴)، نشر الدّر فی المحاضرات، ج ۱، ص ۱۶۷.
۲. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۰)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۳۷۹.
۳. شعیری، محمد بن محمد (بی تا)، جامع الاخبار، ص ۱۳۶.
۴. برقی، احمد بن محمد بن خالد (۱۳۷۱)، المحاسن، ج ۲، ص ۳۹۰.
۵. همان، ص ۳۹۱.